

je oko, na dnu je šumelo, pa če je šumelo v bolesti. Zajezila se je sedaj reka in se je vsa izlila v smradljiv tolmun brez dotoka in iztoka." (Str. 10.)

Tak junak je bil Grivar, ko se je v sedemnajstih letih svojega krokanja po Dunaju toliko izučil, da je mogel dobiti v Ljubljani službo risarskega učitelja. V Ljubljani si je vzel stanovanje nekje pod gradom. Pravzaprav si ga ni poiskal sam, ampak „to je bil njegov dom, usvarjen zanj že od začetka; celo čakal je nanj!“ Potem je pa rekel svoji ženi:

„Prijetno bo tukaj, za naju je ustvarjen ta kraj; nama je ta hiša postavljena; tisti, ki je zidal pred sto leti, je naju gledal v duhu, preden je umrl!“

Ko se je nastanil v tej čudoviti hiši, je pa pričel „novo življenje“. Zvečer je šel iz hiše. „Nikamor niso bili namenjeni koraki . . . ne misli ni vprašal, ne očesa, ne koraka.“ Čemu pa tudi, če je vse samo igra usode?

PALACE OB PRISTANIŠČU V MESINI, PORUŠENE OD POTRESA

Liho ga je zapeljalo najprej na Grad v prosto naravo, potem pa, ko se je storil mrak, v mesto v neko beznico. Seveda se v beznici upijani, govori razne neumnosti, ponoči se sreča s tujo žensko in zapravlja z njo denar, njegova žena pa leži doma na smrtni postelji. Toda Grivar je pri vsem tem lep in čist, saj ni bilo v njegovem srcu hudobne misli. Bilo je samo liho, samo nepremagljiva usoda, ki ga je gnala.

Fatalizem je torej prva vodilna misel te najnovejše Cankarjeve povesti. Drugo idejo bi imenoval nihilizem. Cankar se je lotil nekaj popolnoma nemogočega in zato se ne smemo čuditi, da mu je karakteristika popolnoma izpodletela. Risanje negativnih, skeptičnih značajev je zlasti pri slovanskih pisateljih večkrat obdelavan predmet in nekateri so nam ustvarili na tem polju klasična dela. Navedem Puškinovega „Onjegina“, Lermontovega „Junaka našega časa“, Gorkijeve „bosjake“ in „brodjage“; med Poljaki nam je zlasti Sienkievič izklesal v svojem „Ploševskim“ tipi-

nega predstavitelja človeka „brez dogme“. Cankarjevi „vagabundi“ niso nič novega in nič izvirnega, svoje vzore je on našel v Gorkijevih „brodjagih“ in „bosjakih“. Razlika je samo ta, da je Gorkij vzel resnične tipe iz ljudstva in predstavil na njih resnične ali vsaj kolikortoliko mogoče poteze. Gorkij je sam med njimi študiral življenje, Cankar se ga je pa učil po dunajskih kavarnah in krčmah. Raditega zadobi njegova beseda žive, resnične barve samo, kadar opisuje kavarno, krčmo in pijanost. Krčma, vino in pijanost nastopajo v vsaki njegovi povesti. Med drobnimi povesticami, ki so zbrane v zbirki „Vinjete“, je menda ni nobene, kjer bi se ne omenilo vino ali pijanost, celo v socialni povesti „Hlapec Jernej“ se pričinja dejanje v gostilni in vrača v gostilno, da, celo v „Hiši Marije Pomočnice“, kjer se nahajajo drobna bolna dekletca, katerih najstarejša ima komaj 14 let, se prične dejanje z vinom in vino se predstavlja de-

kletcem kot nekak simbol dobrega, lepega življenja. Drugače si je pa ustvaril tipe svojih junakov sam s pomočjo svoje domišljije in na podlagi nazorov, katere je vzel iz knjig, čitanih v svoji mladosti. Pod vplivom Gorkijevih brodjagov je pričel stvariti svoje vagabunde, nestalne, negativne značaje. Toda Cankar je storil veliko filozofično napako s tem, da je hotel opisati zlo kot nekaj pozitivnega, samostojnega medtem ko je zlo vedno samo negacija dobrega in je pozitivno in samostojno samo dobro, zlo pa le pomanjkanje dobrega. Cankar nam je hotel ustvariti junaka, katerega značaj ima samo negativne poteze, zavrgel je vse one pozitivne sile, ki dvigajo človeka in ga vzpodbujajo k činom. Ustvariti nam je hotel tip popolnega duševnega nihilista, a nam je samo ustvaril psihologičen absurd.

Nihilizem sledi čisto logično z železno konsekvenco iz fatalizma.

Kdor stoji na stališču moderne evolucije, mora biti fatalist, in kdor je fatalist, mora logično biti duševen nihilist. Seveda je konkretno in praktično dosleden fatalizem ravnotako nemogoč v življenju, kakor tudi popolen nihilizem. Kdor sprejme nauk, da je vse samo naraven razvoj prirodnih sil, mora zavreči vse ideje in ves idealizem. Čemu se bomo n. pr. navduševali za domovino, če se bo godilo domovini vedno le tako, kot bodo v danem trenutku nanesle prirodne sile in nič bolje in nič slabše? Ravnotako je tudi z vsemi drugimi ideali. Cankarjev Grivar je tip takega duševnega nihilista. Oglejmo si njegovo duševno stanje:

Grivarjeva poštenost: „Grivar se je zarotil, da bo ‚filistejce učil manir‘. In ko se je tako zarotil, je spoznal, da je bilo vse čisto prav in dobro in da je za bojevnika nad vse koristno, če pretakne bojno polje do najsmradljivejših mlak.“ (Str. 4.)

Grivar o hvaležnosti: „Ponižati se pred njimi za umazan vbogajme je kakor poravnani račun: ni dolga, ne hvaležnosti.“ (Str. 5.)